

PROFESSORERNA I FINLANDS HISTORIA OCH I DET FINLÄNDSKA SAMHÄLLET

Seikko Eskola

Vid invigningen av Kungliga Akademien i Åbo konstaterade generalguvernören Per Brahe, som bekant, att grundandet av universitetet var en så god gärning att någonting motsvarande aldrig förr hade beskärts Finland. Grevens utsago kan väl försvaras än i dag, då bevis på detta finns i fyra och ett halvt sekel. Och inte gäller detta endast den tid som föregått år 1640. Grundandet av ett universitet tävlar om platsen för det bästa arbete som utförts för nationen även med gärningarna under senare århundraden. Under hela den svenska tiden utbildade Kungliga Akademien merparten av den finländska tjänstemannakåren. Därifrån begav sig prästerna till olika delar av landet, där deras prästgårdar utgjorde tidens kulturcentra på landsbygden. Där föddes idéerna om det finska folkets särart. Sedan universitetet förflyttats till Helsingfors 1827 blev det snart säte för det nationella uppvaknandet.

Länge var universitetet lika med sin professorskår. En professur var universitetets grundenhet. Det fanns endast ett fåtal andra lärare.

Finnarnas särart och begåvning framhövdes på ett för tiden typiskt pompöst men verkningsfullt sätt i böckerna av Daniel Juslenius, som var verksam som professor vid Akademien i början av 1700-talet. Efter att ha flytt till Sverige under Stora nordiska kriget berättade han där om dem och de olyckor som drabbat hans land. Under nyttans tidevarv i mitten av 1700-talet verkade Pehr Kalm, professor i ekonomi, och Pehr Adrian Gadd, professor i kemi, för förbättrade förutsättningar för ekonomin i Finland. Carl von Linnés elev Kalm företog under åren 1748-51 en resa till Nordamerika. Han var den första vetenskapsman i världen som skildrade Niagarafallet. Kalms och Gadds inverkan syntes också i det finländska landskapet, då trädgårdsodlingen och fruktträdgårdarna på deras initiativ snabbt spred sig till prästgårdar, tjänsteboställen och herrgårdar landet runt.

Under de sista årtiondena av 1700-talet blev ett helt tidevarv uppkallat efter en viss professor vid Akademien. I den finländska bildningshistorien kallas den s.k. gustavianska tiden för Porthans tid. Henrik Gabriel Porthan skapade tidens kulturella atmosfär och främjade den ekonomiska utvecklingen i betydande grad. Han var den finländska historieforskningens och geografins fader samt banbrytare inom folkdiktsforskning, språkforskning och pedagogik. Porthan kan även kallas Finlands första journalist, då han under ett kvartssekel gav ut landets första tidning, Åbo Tidningar.

Då Finland anslöts till Ryssland 1809, bidrog några professorer i Åbo i betydande grad till att landets ställning i kejsardömet stabiliserades och att dess utveckling mot allt större autonomi kom i gång. Till dem hörde Akademiens prokansler, den tidigare professorn i teologi och sedermera biskopen Jacob Tengström, som blev den nye härskarens centrala rådgivare i avgöranden gällande landets statliga och kulturella liv, samt juris professorn och prokuratorn Matthias Calonius.

Helsingfors universitet var under hela autonomins tid landets enda universitet. Universitetets ställning återspeglas tydligt i huvudbyggnadens läge vid landets centrum, Senatstorget. Dess inflytande på 1800-talets Finland kommer speciellt väl till synes i lärarnas ståtliga tidningssal. Från dess väggar betraktas besökaren av de tidigare universitetsprofessorerna Elias Lönnrot, J.W. Snellman, Zacharias Topelius och Mathias Alexander Castrén. Där har vi ett galleri med

stormännen inom det nationella uppvaknandet i Finland, och envar av dem var professor. Tack vare Lönnrot fick landet sitt nationalepos, Snellman skapade den idéella grunden för det nationella uppvaknandet, Topelius, som även var rector magnificus, tecknade med hjälp av sina historiska romaner och geografiska verk en bild av hemlandet för nationen, och genom sina omfattande forskningsresor i Ryssland gav Castrén det finska folket en plats bland sina frändefolk.

Även banbrytaren för forskningen i Finlands historia, G.Z. Yrjö-Koskinen, samt finlandssvenskhetens banérförare Axel Olof Freudenthal var professorer vid universitetet. Som ledare för det finska partiet genomdrev den förstnämnda även på det politiska planet Snellmans nationella program. Den på sidan om politiken stående Freudenthals inverkan grundade sig på hans vetenskapliga verk, den filologiska forskningen, genom vilken han påvisade finlandssvenskarnas särart.

#

I och med Snellman och Yrjö-Koskinen trädde professorerna in i den finländska politiken för att spela en ytterst viktig roll där. I kampen för autonomin mot den kejsarliga enhetspolitiken framfördes grundläggande argument för undfallenhets- och förlikningslinjen av historikern J.R. Danielson-Kalmari, som efterträdde Yrjö-Koskinen som ledare för det finska partiet, medan de konstitutionella hade juris professor Leo Mechelin som sin talesman.

Under ståndslandtagarnas tid deltog professorerna aktivt i politiken. Helsingfors universitet hade rätt att utse två representanter till Prästeståndet. Dessutom valde stiftens präster och skollärarna ofta professorer till sina representanter. Således var närmare en femtedel, dvs. nio av prästerskapets sammanlagt 48 representanter professorer när den sista ståndslandtagningen sammanträdde 1906. Dessutom fanns det professorer i Adeln som representanter för sina ätter. Sammanlagt satt var fjärde av universitetets 64 professorer då i landdagen. Detta gav dem en avsevärd politisk erfarenhet, vilket kom till synes under enkammarriksdagens första årtionden, då ett flertal professorer var verksamma både som riksdagsledamöter och som ministrar.

När landet drabbades av förryskningstrycket vid sekelskiftet 1800-1900, vaknade behovet att mobilisera den utländska opinionen till stöd för Finlands autonoma ställning. Det visade sig snart att det främst var bara de som studerat utomlands eller forskat där som hade betydande internationella kontakter. Landet saknade ju helt en utrikesförvaltning före självständigheten. I farans stund organiserade ett flertal professorer vid Helsingfors universitet en tämligen framgångsrik informationsverksamhet utomlands. Förutom Leo Mechelin må här nämnas bl.a. Julio Reuter, forskare i orientaliska språk, Edvard Westermarck, sociolog och sin tids internationellt kanske mest kända finländska vetenskapsman, samt Werner Söderhjelm, professor i filologi och litteratur. Några professorer medverkade sedan i den självständighetsrörelse som tog sin början under första världskriget. Speciellt betydelsefull var den ansedda kemisten Edvard Hjelt, som i egenskap av rektor och prokansler skickligt styrde universitetet genom kriserna i början av århundradet.

Professorernas betydelse var även i övrigt avsevärd när landet strävade mot fullständig självständighet. Det stora namnet inom den finska språkforskningen, E.N. Setälä, ledde senaten dvs. regeringen under den dramatiska hösten 1917. Setälä fortsatte i P.E. Svinhufvuds självständighetssenat och avfattade självständighetsförklaringen. Av självständighetssenatens elva medlemmar kom även två andra från högskolor. Kommunikationsexpeditionen (ministeriet) leddes av Jalmari Castrén, professor vid Tekniska högskolan, och justitieexpeditionen av adjunkten i förvaltningsrätt (biträdande professor, senare professor) Onni Talas. Teologie professor Lauri

Ingman var statsminister då den nya politiska riktningen stabiliserades hösten och våren 1918-19. Professorernas auktoritet kröntes av valet av K.J. Ståhlberg till republikens första president.

Då utrikesförvaltningen skulle stampas fram praktiskt taget ur intet i det nu suveräna landet, utgjorde vetenskapsmännen med sina internationella kontakter just den resurs ur vilken nya diplomater rekryterades. Av de ovannämnda var Edvard Hjelt det första sändebudet i Tyskland. Werner Söderhjelm var sändebud i Stockholm under nästan hela 1920-talet. E.N. Setälä innehade samma ställning i Köpenhamn och Budapest, Talas i Köpenhamn, Budapest och Rom.

#

Professorernas inflytande i politiken och samhället var allt som allt mycket stort under första hälften av 1900-talet. Redan under seklets första årtionde hade Leo Mechelin och Edvard Hjelt lett landets regering i egenskap av viceordförande för ekonomidepartementet. Hälften av statsministrarna under den - för att nu använda sig av detta dåliga uttryck - s.k. första republiken 1918-1944 var professorer vid Helsingfors universitet. Om inflytandets omfattning förtäljer även det faktum att det i Finland under dessa år fanns bara en regering utan en enda professor.

Av den tidens 22 regeringar hade tio en statsminister som kom från Helsingfors universitet. Deras regeringstid utgjorde hälften av nämnda period. Och det var ingalunda fråga om bara en eller två kraftfulla politiker. Inalles sju olika professorer verkade som statsministrar. De kom från fyra olika fakulteter. Bland de mest betydande av dem må nämnas tjugotalets politiska ledarpersonlighet, den ovannämnda teologen och sedermera ärkebiskopen Lauri Ingman, forskaren i forstvetenskap A.K. Cajander som ledde tre regeringar, professorn i civilrätt T.M. Kivimäki och professorn i romersk litteratur Edwin Linkomies, som ledde regeringen i fortsättningskrigets slutskede. Kivimäki, som under krigsåren var sändebud i Berlin, ledde ett kabinett som under nästan ett halvsekel toppade regeringarnas åldersstatistik. Linkomies var sedan den sista professorn som blev statsminister, om man inte räknar med V.J. Sukselainen, som visserligen vid utnämningstillfället tjänstgjorde som chefdirektör för Folkpensionsanstalten, men som tidigare varit verksam som professor i nationalekonomi vid Yhteiskunnallinen korkeakoulu, sedermera kansler för Tammerfors universitet.

I den politiska krigsansvarighetsprocess som genomfördes på anfordran av Sovjetunionen dömdes sammanlagt åtta personer, av vilka två var professorer, nämligen Kivimäki och Linkomies. Vardera hade innehaft en nyckelposition under fortsättningskriget, Kivimäki som sändebud i Berlin.

Under hela självständigheten har sammanlagt trettiofem professorer varit medlemmar av statsrådet. Av dem var hälften, sjutton personer, verksamma under kvartssekket 1918-1944, och den andra hälften dubbelt så länge till en senare tid. Juristerna och samhällsvetarna har haft flest representanter, dvs. ur bådadera gruppen har kommit nio ministrar, medan humanisterna har varit en färre, om även teologerna räknas till dem. Agrofurstvetenskaperna har representerats av fyra ministrar. Det är överraskande att expansionen i teknik och näringsliv inte alls blir synlig i regeringarna, för sammanlagt har det i statsrådet suttit endast fyra professorer i teknik eller ekonomi, och av dem hela tre under den "första republikens" tid.

Merparten (21) av ministerprofessorerna representerade "bildningspartierna", dvs. Samlingspartiet, Framstegspartiet och dess efterträdare samt Svenska folkpartiet. Agrarförbundet-centerpartiet har haft fyra representanter, socialdemokraterna två, och grupperna till vänster om dem inte en enda. Åtta professorer har varit fackministrar, alla under årtiondena efter kriget.

Vilket inflytande har dessa professorer haft? När det gäller regeringar kan man tala om första och andra kedjan, dvs. om personer med centralt inflytande och om dem som hållit sig i bakgrunden. Under den period som ändades i och med krigsslutet fanns det ett flertal professorer i första kedjan. Förutom de ovannämnda namnen Cajander, Ingman, Kivimäki och Linkomies finner vi statsministrarna Rafael Erich (internationell rätt), Antti Tulenheimo (straffrätt), J.H. Vennola (nationalekonomi) samt bl.a. de som utrikesminister verksamma E.N. Setälä, språkforskare, och Väinö Voionmaa, historiker och socialdemokrat. Under senare hälften av seklet kan endast tre professorsministrar räknas tillhöra första kedjan, och samtliga tre var också verksamma som ordförande för sitt parti: V.J. Sukselainen från Agrarförbundet, Esa Kaitila (företagsekonomi) från Finlands folkparti och Liberala folkpartiet samt Jan-Magnus Jansson (statslära) från Svenska folkpartiet.

Av dessa iakttagelser framgår hur professorernas politiska inflytande har minskat under de senaste årtiondena. Sedan 1975 finner vi inte en enda professor i statsrådets första kedja. Och vidare: sedan 1987 har det inte funnits en enda professor över huvud taget i statsrådet. Den sista ministern hittills var teologen Gustav Björkstrand, kulturminister 1983-87 och sedermera rektor vid Åbo Akademi.

Visserligen hade vi en professor på andra plats på toppen av den politiska hierarkin ännu på 1980-talet, då Erkki Pystynen, professor i kommunalpolitik, var riksdagens talman under åren 1983-1987. Men sedan dess har vi inte sett någon professor på talmansstolarna heller.

Varför har professorerna försvunnit ur politiken? Efter valet år 2007 finns det endast två av dem ens i riksdagen, plastikkirurgen Sirpa Asko-Seljavaara (saml.) och veterinärmedicinaren Erkki Pulliainen (grön), båda emeriti. Ingenting av dem är där i ledande uppdrag, såsom ordförande för riksdagsgrupper eller utskott.

Orsakerna torde finnas i de förändringar som både politiken och universitetssamfundet har genomgått. Under åren efter andra världskriget övergick makten i Finland för flera årtionden framåt till de s.k. stora folkpartierna, alltså socialdemokraterna, Agrarförbundet/centerpartiet och folkdemokraterna. De gamla bildningspartierna trängdes undan. Detta drabbade framför allt Samlingspartiet, där professorerna hade haft en stark ställning. Liberalerna och Svenska folkpartiet fanns fortfarande med. Men de var för svaga för att kunna utgöra en språngbräda för flera vetenskapsmän. När Samlingspartiet 1987 äntligen blev ett regeringsparti, hade strukturerna såväl i det politiska livet som i forskarsamfundet förändrats till den grad att vägen inte längre stod öppen för professorerna.

Däremellan hade politiken nämligen blivit yrkesmässig. Tidigare hade professorerna åtminstone delvis kunnat sköta sin tjänst vid sidan av den politiska verksamheten, i synnerhet då de kom från högskolorna i Helsingfors. Men det var inte längre möjligt på 1980-talet. Politiken var ett heltidsjobb. Det konstaterades redan på 1960-talet av Mikko Juva, professor i kyrkohistoria vid Helsingfors universitet, sedermera rektor och kansler, medan han var verksam som ordförande för Liberala folkpartiet. Professorn i företagsekonomi Antti Paasio, som hör till en känd politikersläkt och som i två perioder verkat i stadsfullmäktige i Åbo, uttryckte saken klart och tydligt utifrån sin egen erfarenhet. Han motiverade sitt beslut att lämna fullmäktige 2004 med att konstatera att "det politiska systemet är skapat för människor med mycket tid som kan sköta sin uppdrag under sin arbetstid" (Helsingin Sanomat 14.2.05). Till detta kunde fogas att till dem hör även pensionärer med god kondition.

Också vetenskapssamfundet har förändrats. Konkurrensen om tjänsterna vid universiteten har blivit så pass hård att det är närapå omöjligt att samtidigt både skaffa tillräckliga meriter och aktivt sätta

sig in i politiken. Inom de flesta vetenskapsområden blir man professor först när man är närmare femtio. Tiden innan har ägnats hårt vetenskapligt arbete och konkurrens om tjänsterna. Det har inte funnits tid för en politisk karriär. I dagens mediesamhälle är det inte längre i det skedet lätt att ens bli riksdagsledamot. Men framför allt har man då inte längre tid att bana sin väg till en ledande position i partiet, något som en ministerportfölj förutsätter. En riksdagsperiod räcker inte för detta. De starka professorspolitikerna under tidigare årtionden satt flera perioder i riksdagen och verkade ofta som partiordförande. Nuförtiden måste man välja tidigt mellan en politisk och en vetenskaplig karriär. Och efter valet finns det just ingen återvändo till det andra spåret.

Denna utveckling förklarar även varför så få kvinnliga professorer har innehaft en ministerportfölj, fastän det finns kvinnor i ledande positioner såväl i politik som i förvaltning. Det har nämligen funnits endast två kvinnliga professorer som medlemmar i statsrådet, Inkeri Anttila i justitie- och Vappu Taipale i socialministeriet. Kvinnorna började helt enkelt erövra professurer så sent att professorernas tid i politiken redan var förbi.

I Helsingfors har professorerna innehaft en central ställning i kommunalpolitiken, då de verkade i stadsfullmäktige under det första kvartsseket 1875-1899. Med undantag för två år var det alltid en universitetsprofessor som höll i ordförandeklubban. Den tidigare senatoren och statsministern Antti Tulenheimo lämnade professuren i straffrätt 1931 för att bli stadsdirektör i Helsingfors. Efter tretton år på denna post återvände han till universitetet, nu i egenskap av kansler.

I Helsingfors stadsfullmäktige finns det nu tre professorer, Sirpa Aasko-Seljavaara och Erkki Aurejärvi från samlingspartiet samt Kai Kalima från socialdemokraterna, de sistnämnda jurister. Ordförande för stadsstyrelsen i Grankulla var rättsvetaren Edward Andersson (sfp) i ett kvartssekel. En annan långvarig professorsmakthavare inom kommunalpolitiken är likaså den långvarige rektorn vid Lapplands universitet Esko Riepula (sdp) från Rovaniemi. Professorn i farmaceutisk teknologi Seppo Saarikoski övergick 2001 till att bli stadsdirektör i Kuopio. Åren 1999-2000 leddes fullmäktige i Kuopio av medicineprofessorn Seppo Saarikoski. Men summa summarum måste man konstatera att professorerna inte längre spelat någon särdeles betydande roll ens i kommunalpolitiken de senaste åren. Om anledningen till detta berättade Antti Paasio ovan.

#

Efter att ha redogjort för dessa vetenskapsmän som också varit verksamma som ledande och riktgivande politiker känns det rätt naturligt att gå över till de professorer som med sin forsknings- och skolningsverksamhet i betydande grad har inverkat på det finska folkets välfärd. Inom hälsovården må nämnas bl.a. Arvo Ylppö, som med sin verksamhet avsevärt förbättrade de finländska barnens allmänna hälsotillstånd, samt Matti Äyräpää, banbrytaren inom odontologi och grundaren av tandläkarutbildningen. Vården av skogarna, vår nationella skatt, reformerades av A.K. Cajander, som redan omnämnts bland de politiskt aktiva professorerna, samt av akademikern Yrjö Ilvessalo. Akademikern Erkki Laurila var redan på 1950- och 60-talen en av de centrala gestalterna då det skapades en energipolitik i landet.

Den enda finländska vetenskapsman som erhållit Nobelpriset är A.I. Virtanen, professor vid Helsingfors universitet och Tekniska högskolan. I sin forskning hade han landets ekonomi i fokus. På 1920- och 30-talen gav Virtanens uppfinningar det finska smöret - en viktig exportprodukt på den tiden - en överlägsen position i konkurrensen på den utländska marknaden. Nobelpriset fick han 1945 i synnerhet för sin ensileringsmetod, som har varit av stor betydelse för lantbruket i vårt land. Redan 1933 - han var då trettioåttå - hade han tillsammans med dansken S.P.L. Sørensen varit

Nobelpriskandidat. Förslaget hade då strandat på grund av ränksmideri, ej mot Virtanen utan mot dansken.

Virtanen var tjugosex och doktor i kemi då han utnämndes till chef för Valios laboratorium. I denna sin uppgift visade han sig vara så produktiv för arbetsgivaren att det byggdes ett nytt säte för hans institution, ett sex våningar högt stenhus vid Lönnrotsgatan i Helsingfors, känt under namnet Biokemiska forskningsinstitutionen. Det hittills enda Nobelpriset inom vetenskaperna har således finansierats av ett kooperativt affärsföretag ägt av jordbrukare med konservativt anseende. Även den finska andelsverksamhetens fader var professor, nämligen ekonomihistorikern och -forskaren Hannes Gebhard.

Virtanen var också under en lång tid praeses för Finlands Akademi, och i denna egenskap verkade han energiskt för att främja den finländska vetenskapen. Akademikern G.H. von Wright har konstaterat att Virtanen "har åstadkommit mer än någon annan enskild person för den rena och tillämpade forskningen i Finland". Virtanen var son till en lokförare och född i Viborg, och innan han inledde sin forskarkarriär hade han ingen som helst erfarenhet av lantbruk. Men sedan han nått toppen i den vetenskapliga forskningen bestämde han sig för att tillämpa sina forskningsresultat i praktiken. Han köpte en lantgård i Sibbo och skapade en modellgård av den. Även detta var ett bevis på hur vetenskapen kan betjäna praktiken.

Också under de senaste årtiondena har ett flertal professorer lämnat sina forskarum för att tillträda topposter i företagslivet. Den första av dem var Jarl A. Wasastjerna, atomforskare, vars insats inom fysiken representerade den absoluta internationella toppen. Efter att redan i tjugonioårsåldern ha blivit professor i tillämpad fysik vid Helsingfors universitet hade han snabbt vunnit internationellt rykte. Redan som trettiofemåring var han hedersmedlem vid det brittiska Royal Institution. Under krigsåren var han 1940-1943 Finlands sändebud i Stockholm, en position av stor diplomatisk betydelse. Efter sin diplomatkarriär övergick Wasastjerna till ledande poster inom näringslivet. Han var bl.a. verksam som verkställande direktör vid De Förenade Yllefabrikerna. Han beviljades bergsrådstiteln 1957.

Bland andra professorer som lämnat sin tjänst för att bli ledare inom företagslivet må nämnas utvecklingschefen vid Nokia Oyj, professorn i elektronik Yrjö Neuvo, Orionkoncernens generaldirektör och överombudsman vid Sitra, professorn i livsmedelsekonomi Aatto Prihti, samt generaldirektören för Kemira, professorn i lantbrukskemi och -fysik, bergsrådet Yrjö Pessi, och koncernchefen för SOK, professorn i företagsekonomi Kari Neilimo. 1958 lämnade Klaus Waris sin professur i nationalekonomi vid Tekniska högskolan och blev chefdirektör för Finlands Bank, för att efter en period av tio år återvända till högskolevärlden, denna gång i egenskap av kansler för Helsingfors finska handelshögskola. Även två professorer i nationalekonomi lämnade sina tjänster för att inleda en karriär i näringslivets tjänst, dvs. minister Reino Rossi, som först utnämndes till vice chefdirektör för Finlands Bank och sedermera till verkställande direktör för Finska Socker, samt Antti Tanskanen, som efter en tid som generaldirektör för Finlands Akademi blev generaldirektör för OKO. Före detta professor i nationalekonomi är också bankiren Björn Wahlroos.

Sådana som från en professur och via ledamotskap av riksdagen (c) övergått till ledande ställningar inom den offentliga sektorn är geografen Eino Siuruainen till landshövding i Uleåborgs län, Tarmo Pukkila, f.d. professor i statistik och rektor vid Tammerfors universitet till chef för försäkringsavdelningen och överdirektör för social- och hälsovårdsministeriet samt professorn i internationell politik Raimo Väyrynen från en befattning som överdirektör för Finlands Akademi till den förste direktören för Utrikespolitiska institutet.

Under 1900-talet hade Finlands lutherska kyrka nio ärkebiskopar. Fem av dem var tidigare professorer vid teologiska fakulteten vid Helsingfors universitet. Dessutom hade Mikko Juva tjänstgjort som professor i Finlands historia vid Åbo universitet. Erkki Kaila och John Vikström var tidigare biträdande professorer, Vikström vid Åbo Akademi. Alltså hade bara två av ärkebiskoparna aldrig haft en professur. Tidigare professorer bland de nuvarande biskoparna är Eero Huovinen i Helsingfors biskopsstift och Gustav Björkstrand som från rektoratet vid Åbo akademi överflyttat till Borgå.

Generaldirektörerna för landets centrala kulturinstitutioner, dvs. Finlands Nationalteater, Museiverket och Riksarkivet, har ofta varit professorer i närliggande vetenskapsgrenar - Maria-Liisa Nevala i litteratur, Henrik Lilius i konsthistoria och Veikko Litzén i historia. Det har också varit möjligt att via en professur bli president vid de högsta domstolarna: Curt Olsson och Olavi Heinonen har båda varit presidenter vid högsta domstolen, Antti Suviranta vid högsta förvaltningsdomstolen.

Den traditionella samhällspåverkarens roll för en finländsk professor personifierades hos L. A. Puntila, professorn i politisk historia vid Helsingfors universitet. Han var en betydande auktoritet i samhället i bakgrunden, även om han aldrig var minister eller i något ledande, offentligt ämbete. Innan Puntila blev professor hade han organiserat en folkrörelse för att stifta Suomen Kulttuurirahasto. Under kriget var han statsministerns inflytelserika sekreterare och en opinionsbildare samt därefter aktivt med och samlade en nationell front. Efter att ha blivit professor var han mycket anlitad som politisk kommentator och fortsatte i ledningen för Kulttuurirahasto som en aktiv kulturpolitisk opinionsbildare. Puntila var en period i riksdagen, 1966-1970, i slutskedet ordförande för den socialdemokratiska riksdagsgruppen. I näringslivet innehade han en inflytelserik ställning som direktionsordförande för Huhtamäki-koncernen.

Två professorer i fysik har innehaft prominenta internationella poster: Pekka Tarjanne var verksam som generalsekreterare vid internationella teletrafikförbundet och Jorma Routti som generaldirektör för Europeiska Unionens avdelning för vetenskap och produktutveckling. Tarjanne var också en av de sista ledande politikerna med professorsbakgrund: han var ordförande för Liberala folkpartiet och medlem av statsrådet. Statens tekniska forskningscentral leddes länge av personer som tidigare varit högskoleprofessorer, nämligen akademikern Pekka Jauho och den långvarige rektorn för Uleåborgs universitet Markku Mannerkoski.

Bland den finländska vetenskapens stormän finner vi Eino Kaila, ledamot av Finlands Akademi. Under en hel generations tid på 1930- och 40-talen inverkade denne aristokratiske filosof på den finländska intelligentians idévärld. Senare har samma ställning uppnåtts av Kailas elev och efterföljare Georg Henrik von Wright och sociologen Erik Allardt.

#

På 1950-talet började professorernas ställning vid högskolan förändras. Tidigare hade varje professur betraktats som en enhet vid universitetet, nu började man övergå till institutioner som täckte hela vetenskapsområden. I allmänhet hade institutionen en professor, men det kunde också finnas institutioner med flera professorer. Inom naturvetenskaperna, medicin och överhuvudtaget i experimentella vetenskaper har detta även tidigare varit fallet, men nu började praxisen också utbreda sig till humanistiska vetenskaper och samhällsvetenskaper. Samtidigt skapades en underlydande lärarkår kring professurerna, dvs. universitetet anställde biträdande professorer, lektorer och assistenter. Under fakultetsnivån skapades således en ny organisation. Till sin befattningsbeskrivning började en professor likna en byråchef och en avdelningschef.

Professorskårens medlemsantal växte kraftigt då nya professurer grundades vid nya högskolecentra på olika håll i landet. Högskolornas utvecklingslag från 1966 visade vägen för en stark expansion inom högskoleväsendet.

Med tanke på allt det som sagts ovan är det ingen överraskning att den finländska professorn har åtnjutit stor uppskattning i samhället. Detta är tydligen en följd av den stora insats som landets enda universitet gjorde i kampen för nationell identitet och självständighet. I mitten av 1960-talet publicerade Urho Rauhala en omfattande undersökning om hur finländarna uppskattade olika yrken. Professorn placerade sig då på tredje plats bland de 1300 yrken som utvärderades i undersökningen. Framför honom fanns endast högsta domstolens president och statsministern. Ett tiotal år tidigare hade man gjort en motsvarande undersökning i Danmark. Även där hade professorerna placerat sig väl, men inte så högt som i Finland. Rauhalas forskning har inte förnyats, och man kan således inte jämföra utvecklingen. Något förtäljer dock det faktum att professorerna vid sidan av domarna utgör den enda yrkesgruppen som berörs av en särskild lag om tjänstetillsättande (1992).

Men bara några år efter att Rauhalas forskning hade dokumenterat den uppskattning som de finländska professorerna åtnjöt utsattes dessa för ett kraftigt tryck. Det utbröt en strid om universitetens förvaltningsmodell, den famösa striden om en man - en röst -principen i förvaltningen. Tidigare hade förvaltningsärendena koncentrerats till professorerna, nu ville man förändra detta på så sätt att förvaltningsorganen skulle väljas genom lika och allmän rösträtt. I praktiken skulle detta ha inneburit studerandenas envælde. Frågan gällde den radikalaste universitetsreformen i världen. Inte någonstans i den övriga västvärlden försökte man under dessa turbulenta år på allvar genomdriva något dylikt.

I Finland kulminerade turbulensen bland studenterna till en början då Gamla studenthuset i Helsingfors ockuperades 26.11.1968. Då riktade ockupanterna dock sin kritik mot ledningen av Studentkåren vid Helsingfors universitet, Studentkåren som höll på att fira sitt hundraårsjubileum. Endast ett fåtal av ockupanternas krav berörde universitetet. Snart tog dock Finlands Studentkårers Förbund en man -en röst -principen med i sitt program. Sommaren 1969 framställdes kravet av kommittén för reformerandet av högskolornas interna förvaltning. På grund av detta gav regeringen en proposition till riksdagen, enligt vilken högskolornas förvaltning skulle ordnas så att högskolornas högsta organ, fullmäktige, skulle väljas enligt denna princip. Situationen tillspetsades då regeringen ville genomdriva förslaget före det stundande riksdagsvalet i mars 1970. Förslaget föll dock på grund av en filibusterdiskussion i samband med riksdagsbehandlingen. Två därpåföljande undervisningsministrar försökte ännu genomdriva principen. Efter en komplicerad behandling i riksdagen på hösten 1973 förföll förslaget. Efter det försvann kravet om en - man en röst -principen fort från dagsordningen.

Enligt Mikko Juva, som under denna strid var rektor och prorektor för Helsingfors universitet, var det fråga om universitetets grundvärden: dels var dess autonomi hotad, eftersom beslutanderätten skulle ha överlåtits åt tjänstemännen vid undervisningsministeriet, dels var det västerländska universitetets centrala kännetecken dvs. den vetenskapliga forskningens frihet och det politiska oberoendet i fazonen. Reformförslaget hotade grundvärdena dvs. de enskilda lärarnas frihet i sin undervisning, universitetets rätt att själv välja sin rektor, det akademiska tjänstetillsättningsförfarandet samt undervisningens och forskningens frihet. - Så upplevdes saken av professorssamfundet.

Ur professorernas synvinkel komplicerades ärendet ytterligare av att angreppet kom från två håll. På den ena sidan stod studenterna med sina starka organisationer och på den andra undervisningsministeriet och ett flertal riksdagsledamöter i de starka partierna. Dessa understöddes

också av Urho Kekkonen, som då var på toppen av sin makt. Han uttryckte sin åsikt i flera olika sammanhang. Urho Kekkonen har understött den finländska vetenskapliga forskningen på ett föredömligt sätt. Å andra sidan kritiserade han professorerna ständigt - men, nota bene: bergsråden aldrig.

Aldrig tidigare eller senare har en finländsk professor blivit utsatt för en sådan eldgivning. Men professorerna förblev ingalunda passiva. Några av dem grundade en egen facklig organisation, Professorsförbundet (dåförtiden ännu Högskolornas professorsförbund). Dess effektivitet överraskade den politiska ledningen. Förbundet organiserade snabbt en filibusterdiskussion i riksdagen och lyckades även i fortsättningen fälla förslaget. Efter striden om förvaltningsreformen koncentrerade sig Professorsförbundet på den egentliga intressebevakningen. Detta kom till uttryck bl.a. i förbundets anslutning till AKAVA 1974.

Kravet om en man - en röst -principen i universitetsförvaltningen är ett tämligen säreget fenomen. Såsom det redan konstaterades försökte man inte genomdriva principen någon annanstans än i Finland. Inte heller här förbereddes förslaget på ett intellektuellt plan, det fanns inga kommittébetänkanden och inte heller någon diskussion i pressen förrän förslaget redan hade godkänts som massornas målsättning. Det utvecklades till en politisk fråga av första rang för flera år framåt. På sin tid lamslog det kraftigt verksamheten på institutionerna vid flera universitet, och det band universitetsledningens energi. Men när förslaget i november 1973 föll i riksdagen, dämpades striden fort. Inte heller studentorganisationerna drev längre tanken på allvar.

Vid ett flertal universitet förändrades förvaltningen i enlighet med den så kallade trepartsmodellen. Också vid dessa universitet svalnade studenternas intresse för deltagande i valen av förvaltningsorganen fort. Man var tvungen att överlåta valet åt studentkårerna. Allt detta visar att det inte var fråga om ett äkta missförhållande vid universitetet. Det som saken gällde var målsättningar utanför universitetet.

Situationen vid universitetet lugnade sig så småningom och de nya förvaltningssystemen stabiliserades. I synnerhet på institutionsnivå medförde studenternas närvaro friska vindar i planeringen och beslutsfattandet. Ur professorernas synvinkel var det dock problematiskt att makten och ansvaret nu hade spritts: professorerna bibehöll hela ansvaret för undervisningen och forskningen men bara en del av beslutanderätten. Detta accentuerades på 1990-talet då universitetet på ett helt nytt sätt blev resultatansvariga. Den externa finansieringen har blivit en oundviklig del av universitetens verksamhet. Ansvaret för anskaffandet av denna finansiering har fallit på professorerna, vilket tillsammans med de allt tätare internationella kontakterna i väsentlig grad har ändrat arbetets karaktär. Arbetsuppgifterna har blivit allt fler, vilket samtidigt har medfört att forskarens och lärarens arbete har fått många drag av en verkställande direktörs uppgifter, som tenderar att störa det vetenskapliga arbetet.

Ett positivt drag i utvecklingen under 1990-talet har dock varit det att den interna spänningen vid universitetet har övergått i samarbete. Professorerna och studenterna har bildat en enad front mot statsmakten i kampen för resurser till universitetet.

#

Professorernas betydelse för regionernas andliga och ekonomiska välfärd kommer fram även i det sätt på vilket olika landskap och städer ända sedan 1950-talet haft grundandet av en egen högskola

som målsättning. I och med att högskoleväsendet utvidgades blev också högskolornas uppgifter mångsidigare. Inom universiteten grundades separata institutioner av en ny typ, såsom t.ex. utbildningscentraler. Deras förvaltning medförde en hel del nya uppgifter för professorerna.

Den starka tillväxten för vetenskapen i vårt land på 1990-talet förde med sig internationell växelverkan inom vetenskapen, vilket redan annars hört till den. Globaliseringen har fört med sig nya utmaningar för nationen. För att svara på dem har samhällets blickar riktats mot universiteten och därigenom på professorerna. En central uppgift har lagts på dessa med att bygga upp det samhälle som ställts som ett mål av statsmakten och vilket grundar sig på kunskap och kompetens. Statsmakten anser den vetenskapliga forskningen och utbildningen vara en primär del av det nationella innovationssystemet.

Ovan har jag behandlat hur professorerna, utöver sitt vetenskapliga arbete vid högskolorna, har inverkat på samhället på annat håll. Deras egentliga uppgift som forskare och lärare har helt och hållet förbigåtts. Med denna översikt har jag velat påvisa att greve Per Brahes berömda och självmedvetna ord som yttrades för tre och ett halvt sekel sedan inte saknat täckning. Den finländska professorn har ingalunda stängt in sig i sitt arbetsrum eller laboratorium utan på ett väsentligt sätt bidragit till hela det finländska samhällets utveckling. Då man granskar professorernas verksamhet, förefaller punkten i fjärde paragrafen av den nya universitetslagen nästan onödig: "Universiteten skall fullgöra sina uppgifter i samverkan med det övriga samhället och främja forskningsresultatens och den konstnärliga verksamhetens genomslagskraft i samhället." Det är ju uttryckligen det som de finländska universiteten och professorerna alltid har gjort.